

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ
ВИКЛАДАННЯ**

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала:

здобувачка II курсу 07-241М групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізація МОН 014.03 Історія та
громадянська освіта
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Єлубаєва Анна Андріївна

Керівниця Батенко Г.В.

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри історії, археології та
методики викладання ХДУ

Рецензент Добровольська В.А.,

кандидатка історичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін та інноваційної
педагогіки Херсонської державної
морської академії

Івано-Франківськ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження.....	8
1.1 Історіографія та стан наукової розробки проблеми.....	8
1.2 Джерельна база дослідження та її особливості.....	13
РОЗДІЛ 2. Революція Гідності та її значення в історії України.....	20
2.1 Політична криза в Україні та причини Революції Гідності.....	20
2.2 Перебіг подій та їх оцінка різними політичними групами.....	24
2.3 Наслідки та історичне значення Революції Гідності.....	29
РОЗДІЛ 3. Революція Гідності у шкільному курсі історії.....	35
3.1 Методика викладання теми «Революція Гідності» в сучасній українській школі.....	35
3.2 Розробка інтерактивного уроку на тему: «Революція Гідності».....	38
ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	53
ДОДАТКИ	
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ....	58
Додаток Б. Протест на Майдані Незалежності 21 листопада 2013 року...	59
Додаток В. Розгін Євромайдану у ніч на 30 листопада 2013 року.....	60
Додаток Г. Інфографіка «Кризові явища періоду правління В. Януковича».....	61
Додаток Д. Повалення пам'ятника Леніну у Києві 8 грудня 2013 року....	62
Додаток Е. Інфографіка «Диктаторські закони» 16 січня 2014 року.....	63
Додаток Ж. Лідери опозиції на Майдані (В. Кличко, А. Яценюк та О. Тягнибок).....	64
Додаток З. Перші жертви Революції Гідності (Сергій Нігоян, Михайло Жизневський, Юрій Вербицький, Роман Сенник, Олександр Бадера).....	65
Додаток И. Пожежа у Будинку профспілок.....	66

Додаток К. Спецпризначенці використовують вогнепальну зброю проти протестувальників, Київ, вулиця Інститутська, 20 лютого 2014 року.....	67
Додаток Л. Переможець президентських виборів 2014 року П. Порошенко.....	68
Додаток М. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС 27 червня 2014 року...	69

ВСТУП

Актуальність. Революція Гідності 2013 – 2014 років стала переломним етапом в історії незалежної України. Вона не лише засвідчила зрілість українського громадянського суспільства, але й виявила прагнення мільйонів громадян до справедливості, свободи, демократичних цінностей і європейського майбутнього. Протести, що розпочались як мирна демонстрація студентів на підтримку євроінтеграції, переросли у масштабний всенародний рух спротиву авторитарному режиму, корупції та політичному свавіллю.

Актуальність дослідження Революції Гідності обумовлюється її глибоким впливом на політичний, соціальний та культурний розвиток України. Ці події стали початком нової епохи, визначили подальший зовнішньополітичний курс держави, дали імпульс до реформ і водночас спричинили важкі виклики, зокрема анексію Криму та війну на сході країни.

Викладання теми «Революція Гідності» у шкільному курсі історії має значний виховний потенціал, адже сприяє вихованню поваги до учасників Революції Гідності, осмисленню цінностей демократії, свободи, прав людини та розвитку активної громадянської позиції учнів. Ця тема дозволяє застосовувати широкий спектр методів та прийомів викладання. Попри наявність окремих методичних рекомендацій та матеріалів, систематизованої та апробованої методики викладання теми «Революція Гідності» ще бракує. Це стосується як структурування змісту навчального матеріалу, так і застосування сучасних освітніх технологій (інтерактивних вправ, мультимедіа, освітніх проєктів, тощо). Саме тому актуальність дослідження зумовлюється необхідністю впровадження в освітній процес новітніх досягнень історичних досліджень, пошуку нових прийомів та методик викладання та

формування у молодого покоління національної самосвідомості та історичної відповідальності.

Метою дослідження є всебічний аналіз причин, перебігу подій та наслідків Революції Гідності та особливостей їх викладання у шкільному курсі історії.

Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні **завдання**:

1. проаналізувати наукову літературу та охарактеризувати стан наукової розробки проблеми;
2. визначити особливості джерельної бази дослідження;
3. охарактеризувати політичну кризу в Україні та визначити причини Революції Гідності;
4. дослідити перебіг подій Революції Гідності та проаналізувати їх оцінку різними політичними групами;
5. визначити наслідки та охарактеризувати історичне значення Революції Гідності;
6. охарактеризувати методику викладання теми «Революції Гідності» у шкільному курсі історії;
7. здійснити розробку інтерактивного уроку на тему «Революція Гідності».

Об’єкт дослідження – соціально-політичні процеси в Україні 2013 – 2014 рр.

Предмет дослідження – Революція Гідності та особливості її викладання у шкільному курсі історії.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 2013 – 2014 рр. – період активних протестів на Майдані Незалежності.

Географічні межі дослідження – територія України у міжнародно визнаних кордонах 1991 року.

Методи дослідження. Кваліфікаційна робота виконана з дотриманням принципів об’єктивності, системності та історизму. У

процесі дослідження були застосовані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження. Серед загальнонаукових застосовані методи аналізу (аналіз причин суспільних змін під час Революції Гідності), синтезу (поєднання економічних, політичних, соціальних чинників у цілісну картину подій), індукції (на основі окремих проявів протестних настроїв зроблено висновок про загальну політичну ситуацію), дедукції (використання теорії громадянського суспільства для аналізу конкретних дій активістів), порівняння (порівняння Революції Гідності та Помаранчевої революції, порівняння матеріалу у чинних шкільних підручниках з історії України з теми «Революція Гідності») та узагальнення (узагальнення тенденцій розвитку громадянського суспільства в Україні).

Серед спеціально-історичних методів застосовувались історико-генетичний метод (для з'ясування витоків протестного руху, виявлення передумов Революції Гідності, відстеження логіки розвитку подій у хронологічній послідовності), порівняльно-історичний метод (дав можливість порівняти події Революції Гідності з попередніми протестними рухами в Україні, що дало можливість виявити подібні та відмінні риси), контент-аналіз (використаний для дослідження публікацій у засобах масової інформації, соціальних мережах та інтернет-ресурсах, що висвітлювали події Революції Гідності), метод усноісторичних досліджень (застосований для аналізу спогадів та інтерв'ю учасників Революції Гідності).

Наукова новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу подій Революції Гідності, систематизації наявної наукової літератури та джерел. Матеріали теоретичного дослідження стали основою для авторської розробки методичних матеріалів та сценарію інтерактивного уроку з історії України для здобувачів 11 класу закладів загальної середньої освіти на тему «Революція Гідності».

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані вчителями закладів загальної середньої освіти, професійно-технічної та фахової передвищої освіти при підготовці до уроків історії, громадянської освіти, позакласних заходів та виховних годин.

Апробація результатів дослідження. Окремі аспекти дослідження були представлені на VIII Всеукраїнській науковій конференції молодих вчених, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір» (22 травня 2025 р., м. Івано-Франківськ). Тема доповіді: «Регіональна специфіка Революції Гідності в Україні (на прикладі Херсонщини)».

Публікації. За результатами дослідження були опубліковані наступні статті:

1. Ярошенко А. Регіональна специфіка революції гідності в Україні (на прикладі Херсонщини). *Актуальні проблеми історії та археології: регіональний та глобальний вимір: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Херсон: Вид-во ХДУ, 2025. С. 227-233.

Структура. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (43 найменування) та дванадцяти додатків. Загальний обсяг – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія та стан наукової розробки проблеми

Осмислення подій Революції Гідності розпочалося практично одразу після її завершення, адже ця подія є ключовою у Новітній історії України. Сучасна історіографія Революції Гідності представлена низкою історичних, соціологічних, політологічних досліджень, які аналізують події 2013 – 2014 років з різних наукових перспектив, висвітлюючи їхні причини, перебіг та наслідки для українського суспільства.

Відомий український історик С. Кульчицький у своїй публікації «Революція розпаду» 1991 року й наступні революційні спалахи в Україні: закономірності пострадянської динаміки українського суспільства» [22] аналізує революційні процеси в Україні, починаючи зі здобуття незалежності і поєднує усі революційні Майдани в одне явище, використовуючи проблемно-хронологічний метод. Автор визначає Майдани як відповідь українського громадянського суспільства на спроби панівних кіл Російської Федерації відновити в інших формах колишню радянську імперію.

Монографія М. Винницького «Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності» [17] - це поєднання наукової праці та свідчень очевидця/учасника описуваних подій. Праця, написана на основі матеріалів авторського блогу часів Революції Гідності «Думки з Києва», містить детальну хроніку подій та спробу теоретичного аналізу з точки зору типології революцій. Автор не обмежує події Революції Гідності падінням режиму В. Януковича та виводить причини російсько-української війни безпосередньо з подій Євромайдану.

Дослідження А. Киридона «Євромайдан/Революція Гідності: причини, характер, основні етапи» [20] містить цікаві думки про те, що

події Євромайдану засвідчили зсуви у колективній свідомості суспільства, а самі революційні події стали виявом цивілізаційного вибору українців. Подальші події російсько-української війни та мобілізація українського суспільства у боротьбі з агресором на думку автора є продовженням цього вибору і лише доводить його важливість для українського державотворення.

О. Андрос у своїй публікації «Трансформація українського суспільства у контексті глобальних цивілізаційних змін» [16] проаналізував події Євромайдану з погляду процесів глобалізації 1990 – 2000 років, формування соціальних мереж та інших ключових елементів інформаційного суспільства. Крім того автор висвітлив роль мережеских об'єднань і низових соціальних рухів у період Майдану та постмайданних політичних процесів, роль демократичного складника ідеології Майдану у відмежуванні від ідеології російського авторитаризму.

Дисертація політолога Леонтьєва І. «Цивілізаційний вибір як фактор політичного життя сучасної України» [24] ввела у науковий обіг поняття «цивілізаційний вибір України» з огляду на події Революції Гідності. Автор здійснив аналіз політичної ідентичності через призму цивілізаційних альтернатив та виокремив нові форми гібридної війни як засобів впливу на цивілізаційний вектор держави. Леонтьєв І. доводить, що цивілізаційний вибір – це не просто геополітичне орієнтування, а глибинний процес формування політичної ідентичності [24, с. 189]. У випадку України цей вибір пов'язаний із відходом від російської культурно-політичної парадигми та поступовим інтегруванням до західної моделі демократичного розвитку. Ще одна дисертація політологічного спрямування Сасин Г. «Обґрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України» [31] актуалізує теоретичні дослідження типології революцій у посттоталітарних (транзитних) суспільствах. Автор класифікує

українські Помаранчеву революцію та Революцію Гідності як гібридні ненасильницькі революції, причинами яких є низький рівень політичної легітимності, криза репрезентації, моральний конфлікт, зовнішні впливи. Г. Сасин приходить до висновку, що сучасні революції ґрунтуються не стільки на ідеології чи класовій боротьбі, скільки на цінностях, етичній легітимації протесту та громадянській самоорганізації [31, с. 164].

Політолог В. Кривошеїн у своїй публікації «Вплив Революції Гідності на політичну та правову культуру українського суспільства» [21] доводить, що під впливом Революції Гідності відбулась трансформація політичної та правової культури у бік європейських демократичних цінностей, становлення реального громадянського суспільства, падіння імітаційної демократії, докорінна зміна політико-ідеологічних уподобань громадян, переосмислення правових цінностей та формування правової культури демократичного суспільства. Вплив Революції Гідності на стан та розвиток громадянського суспільства в Україні відображені у публікації О. Прохоренко «Вплив Революції Гідності на стан, розвиток та пріоритети громадянського суспільства в Україні» [29]. Авторка зосередила увагу на активізації національної та громадянської самосвідомості, що призвело до підвищення громадянської активності та активізації волонтерського руху.

Публікація Г. Калиниченко «Євромайдан в Україні: огляд інформативного потенціалу мережі Facebook (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)» [19] є цікавою з огляду на використання соціальних мереж учасниками протестів як основних каналів комунікації та поширення інформації. Авторка проаналізувала інформацію у найбільш відомих групах у соціальних мережах та зробила висновок, що цей різновид історичного джерела є доволі новаторським, але містить справді унікальну інформацію та вимагає вироблення специфічного інструментарію та комплексу методів дослідження.

У контексті даного дослідження важливою є публікація Т. Привалко «Регіональні виміри Революції Гідності» [28], яка базується на численних усних свідченнях учасників протестів у регіонах, зібраних авторкою особисто. Т. Привалко узагальнила численний джерельний матеріал і вивела загальні риси революційних подій та регіональні особливості. Багато уваги авторка приділила вибору місця протесту у регіонах, розглядаючи концепт «місце протесту» не лише як фізичну локацію, а й бачення учасників свого місця у протестах [28, с. 285].

У статті Куриляк В., Палій Д. «Євромайдан та Революція Гідності в контексті інформаційної війни в українських масмедіа» [23] автори здійснили аналіз контенту провідних українських медіа періоду Революції Гідності та відзначили поляризацію інформаційного простору, зростання ролі соціальних мереж та громадянської журналістики. Окрему увагу автори зосередили на впливах російської пропаганди та способах її нейтралізації в українському медіасередовищі, у зв'язку з чим підкреслено значення медіаграмотності у сприйнятті подій та протистояння дезінформації. Автори роблять висновок, що Євромайдан був не лише соціально-політичним, а й інформаційним феноменом, адже масмедіа були не лише ретрансляторами подій, а й активними учасниками боротьби за правду, національну гідність та європейський вибір України.

У виданні «Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка» [25] відображена участь представників Української Греко-Католицької Церкви, Православних Церков, протестантських спільнот, мусульманських та юдейських організацій у подіях Майдану. Молитовне та капеланське служіння, відкриття молитовного намету свідчить про роль церкви як морального авторитету та фактору ненасильницького спротиву, конфесійну єдність та солідарність під час кризи. Праця відображає духовний вимір Революції Гідності.

Цікавим дослідженням Революції Гідності є монографія Мусієнко Н. «Мистецтво Майдану» [26], яка присвячена унікальному культурному феномену – мистецтву, яке виникло і розвивалося безпосередньо під час Євромайдану. Праця доводить, що в умовах протесту Майдан став не лише політичним простором, а й місцем народження нових форм народного мистецтва, символів, графіки, муралів і візуальної мови опору. Авторка досліджує візуальні образи Революції Гідності, серед яких янголи, шини, синьо-жовта палітра, обличчя Героїв Небесної сотні, які стали частиною нової національної іконографії [26, с. 61]. Н. Мусієнко фіксує важливий пласт сучасного українського культурного спротиву, показуючи, як у часи небезпеки й насильства вуличне мистецтво стає інструментом національного відродження, самоусвідомлення та духовного єднання.

Стаття Потапенко Я. «Рецепція Євромайдану в сучасному українському соціокультурному дискурсі» [27] присвячена осмисленню Євромайдану як соціокультурного явища, яке трансформувало не лише політичний ландшафт України, а й змінило публічну комунікацію, культурні коди, наративи колективної пам'яті. Автор розглядає домінантні наративи Майдану (Революція Гідності, боротьба за цінності, травма і героїзм), способи репрезентації Євромайдану у публічному просторі (візуальне мистецтво, меми, документалістика), вплив подій на культурну пам'ять, визначає соціокультурні механізми трансляції пам'яті (пам'ятники, дні вшанування, шкільні програми, публіцистика). Я. Потапенко доводить, що Євромайдан – це не лише політична подія, а складний соціокультурний феномен і його рецепція у публічному дискурсі формує нову символічну мову, колективну пам'ять і постреволуційну ідентичність.

Збірник наукових та аналітичних статей «Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes» [34] присвячений політичним, економічним, соціальним і культурним трансформаціям в Україні після

Революції Гідності. Видання цінне тим, що містить погляд на українські події з міжнародної перспективи, зокрема із залученням західних аналітиків, застосовує сучасні політичні, соціологічні та культурологічні підходи до аналізу революційного та постреволюційного періоду та висвітлює процес формування нової ідентичності України в умовах війни та трансформацій.

Серед праць закордонних дослідників варто відзначити монографію британського історика та політолога А. Вілсона «Ukraine: Crisis What It Means for the West» [35], яка вийшла невдовзі після подій Революції Гідності, анексії Криму та початку війни на Донбасі. Автор вписує внутрішньоукраїнську кризу у більш широкий контекст – реакцію Заходу, політику Росії та трансформацію європейської безпеки. А. Вілсон називає Революцію Гідності не просто локальним протестом, а вузловою точкою глобального зіткнення цінностей та випробуванням для західної демократії і міжнародного порядку.

Отже, аналіз наявної наукової літератури свідчить про високий ступінь вивченості теми Революції Гідності. У дослідженнях присутні як фактологічна реконструкція подій, так і їхній політичний, правовий, соціальний, культурний і філософський аналіз. Революція Гідності має непересічне значення для української історії та сучасності та має настільки багато аспектів, що її дослідження не лише не завершені, а й потребують значних наукових ресурсів та загальнодержавної стратегії.

1.2 Джерельна база дослідження та її особливості

Революція Гідності є подією недалекого минулого та забезпечена усіма можливими різновидами історичних джерел. Її дослідження дає можливість залучати не лише традиційні для історичних досліджень групи джерел, а й достатньо несподівані ресурси, зокрема матеріали з соціальних мереж, які стали основною платформою організації, спілкування та висловлення власної позиції для учасників революції.

Цінне джерело для досліджень проблематики Революції Гідності є відеохроніки та документальні фільми, які містять оригінальні кадри тих подій та спогади, інтерв'ю, коментарі спостерігачів та учасників. Яскравим прикладом є фільм «Воля або смерть! Портрет Революції Гідності» [1] - повнометражний документальний фільм, орієнтований на міжнародну аудиторію. Він побудований на особистих історіях активістів, волонтерів, журналістів та містить коментарі експертів та міжнародних оглядачів. Фільм акцентує увагу на ролі молоді, культури та громадянського суспільства у Революції Гідності, яка постає не лише як політична подія, а як гуманітарний, духовний і моральний протест. Сюжет заглиблюється у цінності, за які боролися українці: гідність, свобода, право бути частиною Європи. Фільм показує обличчя нової України – свідомої, мужньої та демократичної.

Документальний альманах «Євромайдан. Чорновий монтаж» [2] являє собою колективну кінороботу, що складається з реальних відеофрагментів, знятих під час Євромайдану різними режисерами. Це не художній фільм із закадровим коментарем, а спостереження «зсередини», без голосу автора. Це підвищує його історичну цінність, адже дає змогу об'єктивно поглянути на реальні події, а не слухати чужі інтерпретації. Атмосфера фільму формується за рахунок ритму, монтажу та сильного емоційного контрасту між сценами. У полі зору камери різні ракурси, різні події та різні особистості. Цей фільм можна назвати візуальним документом.

Повнометражний документальний фільм «Зима у вогні» [3] є одним з найвідоміших документальних фільмів про Революцію Гідності. Він документує ключові 93 дні Євромайдану – від мирного студентського протесту до кривавих розстрілів та перемоги народу. Події відображені у хронологічному порядку – з листопада 2013 по лютий 2014 року та включає особисті історії протестувальників, медиків, священників, активістів. Фільм містить унікальні кадри з

центру подій, деякі з них зняті на мобільні телефони. Також до фільму увійшли інтерв'ю з учасниками Майдану, що створюють живе свідчення громадянської відваги. Автори зробили акцент на людській історії, а не на політиці та підкреслили мирний, моральний характер протесту. У 2016 році цей фільм був номінований на Оскар у категорії «Найкращий документальний повнометражний фільм», завдяки чому став відомим в усьому світі та став важливим інструментом культурної дипломатії та міжнародної підтримки України.

Цикл документальних фільмів «Зима, що нас змінила» [4], створений журналістами ТСН, складається з кількох тематичних серій, присвячених окремим подіям, героям та етапам Революції Гідності. Цей цикл є одним з перших телевізійних проєктів, що зафіксував хронологію, атмосферу і драматизм Майдану з точки зору учасників і журналістів. Для кожної серії темою були обрані певна тема або герой, наприклад «Перша кров», «Небесна сотня», «Самооборона», «Медики Майдану», «Священники на барикадах», тощо. Цей проєкт є цінним з точки зору громадянської освіти молодого покоління, патріотичного виховання та збереження національної пам'яті.

Ключове значення у дослідженні причин, подій та наслідків Революції Гідності мають джерела особового походження – спогади, інтерв'ю та мемуари учасників Євромайдану, волонтерів, громадських активістів та інших свідків тих подій. Формат цих джерел наразі є доволі різноманітним – відеоінтерв'ю, відео/аудіоблог, виступи на круглих столах та конференціях, дописи у соціальних мережах. Ці дані дають можливість не лише уточнити фактичну інформацію, а й глибше зрозуміти внутрішню мотивацію учасників протестів та зрозуміти регіональні особливості Херсонщини у революційних процесах.

Проєкт «Майдан від першої особи: 45 історій Революції Гідності» [5] зібрав історії безпосередніх учасників подій на Майдані, серед яких студенти, підприємці, представники Самооборони Майдану,

автомайданівці, волонтери, журналісти, митці, правозахисники, політики, тощо. Деякі доповнені фотографіями, документами та іншими джерелами. Такі спогади дають можливість побачити різні погляди на одні і ті ж події та дає уявлення про мотивацію та досвід представників різних професій та соціальних груп. У другому виданні цієї серії «Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах» [6] зібрані усні історії та інтерв'ю понад 30 митців учасників Майдану щодо ролі мистецтва під час Революції Гідності. Основною метою цього видання було показати мистецтво Майдану як форму спротиву, інструмент мобілізації та зцілення під час революційних подій. Значну увагу колектив авторів приділив творчим ініціативам «Мистецький Барбакан», «BABYLON`13», Театр Майдану, FreeFilmers, тощо. Ключовими темами для аналізу стали творчість як форма протесту (плакати, перформанси, мурали, стріт-арт), музика Майдану (роль гімнів, бардівської пісні, хорового співу), символічні образи (мотиваційна функція мистецтва, формування візуальної мови Майдану), митець як свідок (етична відповідальність художника в революційному контексті), інституалізація пам'яті (Майдан у візуальній культурі сучасної України). Матеріали випуску доводять, що творчість стала голосом народу у момент небезпеки, а революція – це не лише протистояння, а й народження нової культурної ідентичності.

Третій випуск «Майдан від першої особи. Регіональний вимір» [7; 8] містить усні історії з регіонів України, що охоплює участь мешканців не тільки Києва, а й усіх областей України у Революції Гідності. Це дослідження більш масштабне, адже включає понад сотню інтерв'ю, зібраних у всіх регіонах без винятків. Наразі це єдине систематизоване видання усних свідчень про Революцію Гідності в областях, яке містить дані про локальні протести, штурми обласних державних адміністрацій, місцевих «Автомайданів», а також про репресії і тиск на місцевих активістів. Авторський колектив максимально ґрунтовно відобразив

регіональні особливості та загальнонаціональну єдність українців, відкрив нові імена, факти та глибоко персоналізує Майдан як національний і ціннісний вибір.

Документально-публіцистична збірка «Майдан. Пряма мова» [9; 10] містить реальні історії та цитати учасників Революції Гідності, записані у формі прямої мови. Це історія Майдану через особисті враження, біль, надії, розчарування, віру. Вибірка становить понад 100 учасників, авторський колектив намагався охопити максимально широку соціальну палітру учасників, тому збірка є досить репрезентативною, не дивлячись на особистий характер записаних історій. Формат прямої мови без коментарів чи аналізу максимально заглиблює дослідника у внутрішній світ учасників, що підсилює автентичність та відображає психоемоційний аспект боротьби активістів.

Збірка документальних свідчень «Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність» [11] відображає аспект гуманітарної допомоги учасникам Майдану та проявам міжнародної підтримки України під час Революції Гідності. Авторський колектив зосереджується на проблематиці людяності, солідарності, взаємопідтримки, духовної капеланської опіки та зародженні системного волонтерського руху. Збірка містить особисті історії, підкріплені документами, фото, фрагментами листів, звітів волонтерських організацій та структуровану аналітику. Видання цінне тим, що у фокусі уваги такі рідкісні аспекти як догляд за пораненими, психологічна підтримка, судова допомога.

Важливим джерелом історії Революції Гідності є фотоматеріали, багато з них зібрані на веб порталі Національного меморіального комплексу Героїв Небесної сотні – Музею Революції Гідності [14]. Ці матеріали фіксують візуальну хроніку Революції Гідності як важливу частину національної пам'яті, передають емоційну глибину, драматизм і гідність протесту. Фото каталогізовані за хронологічним та тематичним

принципами та мають детальний опис дати, місця та авторства. Авторами фотографій виступають різні учасники, очевидці, журналісти, що відображає різні погляди і мають різний фокус уваги. Окрім прямої дослідницької цінності, ці матеріали мають велике значення для застосування у освітньому процесі, громадянському вихованні, меморіалізації подій Революції Гідності, тощо. Масштабним проєктом є також «Цифровий архів Майдану 2013 – 2014 рр.» [15] – веб портал, який містить численні усні свідчення, документальні матеріали, фото та відеоматеріали, інфографіку та картографію, ключові дати і теми. Фактично веб портал поєднує функції архіву, музею, освітнього ресурсу та інструменту історичної справедливості, тому становить високу цінність для дослідників Революції Гідності.

Враховуючи специфіку предмету дослідження, до джерельної бази входять також навчальні програми та підручники з історії України для 11 класу закладів загальної середньої освіти [36 – 43]. Відповідно до програми міністерства освіти і науки України усі вони містять тему «Революція Гідності». У підручнику Власова В.С. виклад матеріалу стислий, структурований, чітко виділені причини Революції Гідності, наявні обґрунтування наслідків, поняття і основні дати. Але недоліком підручника є недостатня кількість візуальних джерел та усних свідчень учасників [38]. Підручник Сорочинська Н., Гісем О. більше спрямований на формування критичного мислення, ширше відображає роль медіа, громадських ініціатив, має завдання на осмислення та проблемні питання. Але обсяг матеріалу з теми Революція Гідності занадто малий – усього 2-3 сторінки [41]. Підручник Пометун О.І., Мороз П.В. більше орієнтований на формування компетентностей, відповідно пропонує проєктний метод для дослідження учнями Революції Гідності у рідному регіоні, має багато джерел та порівняльні таблиці. Загалом сучасні підручники дають базове розуміння подій Революції Гідності, але обсяг матеріалу вимагає від вчителя креативності – залучення додаткових

джерел та методик стимулювання самостійного навчального пошуку учнів.

Таким чином, джерельна база дослідження Революції Гідності є надзвичайно численною та включає джерела різних типів на різних носіях. Особливістю цієї історичної події є наявність особливого виду джерел, зокрема це публікації у соціальних мережах, прямі ефіри, новітні мистецькі форми, перформанси та особлива символіка. Ці джерела потребують особливого інструментарію та методології досліджень, які дозволять ефективно опрацювати і кількість джерел, і їх якість. Крім того, у межах дослідження опрацьовані підручники з історії України для 11 класу закладів загальної середньої освіти, що дало можливість виявити позитивні риси та недоліки висвітлення теми Революція Гідності та дослідити особливості її викладання у сучасній українській школі.

РОЗДІЛ 2

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

2.1 Політична криза в Україні та причини Революції Гідності

Революцію Гідності, що відбулась в Україні у листопаді 2013 – лютому 2014 року, вважають ключовою подією історії України періоду незалежності. Хоча кризові явища у суспільно-політичному житті назрівали десятиліттями, але фактично протести розпочались після відмови уряду Миколи Азарова від підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Протягом 2010 – 2013 рр. Україна офіційно декларувала курс на євроінтеграцію та проводила відповідні законодавчі та інституційні реформи. Проте 21 листопада 2013 року уряд несподівано оголосив про призупинення процесу євроінтеграції, аргументуючи цей крок необхідністю «поглиблення відносин з країнами СНД» [20, с. 18] та економічними ризиками.

Це рішення було сприйняте у суспільстві як капітуляція перед тиском з боку Росії, яка відкрито виступала проти європейського курсу України, пропонуючи натомість вступ до Митного союзу. Така різка зміна зовнішньополітичного вектору без широкого громадського обговорення зруйнувала довіру до влади та спричинила суспільне обурення. Увечері 21 листопада 2013 року студенти, журналісти, громадські діячі та інші активісти вийшли на мирну акцію протесту на Майдані Незалежності у Києві (див. Додаток Б). Це була мирна демонстрація на підтримку євроінтеграції, яка отримала назву «Євромайдан» [27, с. 4]. Після жорсткого побиття мітингувальників у ніч на 30 листопада (див. Додаток В), протест трансформувався у більш глибоку боротьбу за гідність, права людини, демократичні цінності та реальну незалежність України [32, с. 325]. Таким чином першопочаткова причина Революції Гідності – відмова від Євроінтеграції – стала

каталізатором глибшого соціального конфлікту, який підняв на поверхню невирішені системні проблеми, серед яких корупція, авторитаризм, відсутність реальних механізмів правової держави. Євроінтеграція для більшості населення означала надію на позитивні зміни в Україні, зокрема верховенство права, соціальну справедливість, свободу слова, реальне впровадження демократичних цінностей [13, с. 94; 5, с. 157]. Але причини Революції Гідності були значно глибшими та всеохоплюючими, тому протести набули масштабного характеру та відбувались не лише у Києві, а й в усіх обласних центрах України.

Однією з причин Революції Гідності можна назвати незадоволення режимом В. Януковича, особа та правління якого асоціювалось з авторитарним стилем управління (див. Додаток Г). Неодмінними супутниками президента у той час були узурпація влади, контроль над судами, силовими структурами, посилення ролі клану Януковича, тощо. У галузі економіки спостерігалися такі негативні явища як корупція, панування олігархів, стагнація реформ [17, с. 69]. У сфері дотримання демократичних прав і свобод це був складний період, який супроводжувався репресіями проти громадських активістів, політичний тиск на журналістів, переслідування представників опозиції [23, с. 40].

Правління президента В. Януковича відзначалось також політикою «неоголошеної русифікації» [5, с. 119]. Її проявами були відмова від українськомовних інформаційних продуктів на державному телебаченні, зростанні частки російської та російськомовної продукції у сфері культури, мистецтва, кіно та радіо. Український інформаційний простір був переповнений продукцією з Росії та про Росію. Подібним чином в українське соціокультурне середовище проникала інша російська символіка та ворожі культурні маркери [23, с. 42]. Українська культурна інтелігенція, свідомо патріотична молодь та громадські активісти виступали проти таких заходів, але їх голоси губилися у налагодженій корумпованій політичній системі.

Ще однією причиною революційних подій стала соціально-економічна криза, проявами якої були зростання цін, безробіття та падіння рівня життя. Ситуація ускладнювалася тим, що ці негативні явища не лише не були подолані, а й практично були відсутні перспективи для молоді та простого населення. Економічний курс уряду був спрямований на розширення крупного бізнесу, що у свою чергу означало згортання підтримки малого та середнього бізнесу. Це рішення пояснювалось тим, що більшість власників великих підприємств складали так звану «сім'ю Януковича» – олігархічний клан, який являв собою найближче бізнес та політичне оточення Януковича [18]. Така політика викликала протести ще у 2010 році, зокрема протести проти ухвалення Податкового кодексу України, які отримали назву «Податковий майдан» [24, с. 105]. Основні події відбувалися у Києві, але у деяких регіонах теж пройшли мітинги, щоправда, Херсон ця хвиля у 2010 році оминула.

Окрім цього, у 2010 році були підписані славнозвісні Харківські угоди, які продовжили термін перебування Чорноморського флоту Росії у Севастополі до 2042 року з автоматичним продовженням на п'ять років в обмін на зменшення ціни на російський газ для України [17, с. 93]. Ці угоди обурили громадськість через те, що вони фактично суперечили Конституції України і, як показала історія, у майбутньому сприяли анексії Криму у 2014 році.

Останньою краплею стало призупинення курсу на євроінтеграцію, який був закріплений у Стратегії інтеграції України до ЄС та Угоді про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Спільнотами та їх державами-членами, прийнятими ще у 1990-х роках [12, с. 258]. Ці документи визначали основні пріоритети діяльності органів виконавчої влади задля створення передумов набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі та входження України до європейського політичного, економічного та правового простору.

Іншими словами євроінтеграція мала би бути головним зовнішньополітичними пріоритетом України.

Переговори між Україною та ЄС тривали протягом 2007 – 2012 рр. та перебували на завершальному етапі станом на 2013 рік. При чому в економічному плані ЄС пішов на значні поступки українській стороні, що дозволило б отримати значні вигоди від взаємної митної політики та максимально безболісно увійти в європейський економічний простір [29, с. 491]. Весь цей час Росія намагалася тиснути на українську сторону, у тому числі економічними засобами, практично шантажуючи Україну. У цьому контексті показовими є зокрема «Шоколадні війни» – блокування продукції «Рошен» [20, с. 21].

Напередодні рішення про призупинення підготовки Угоди про асоціацію з ЄС в українському інфопросторі почали з'являтися повідомлення, які мали підготувати населення та сформувати образ негативних наслідків євроінтеграції для України. Зокрема уряд Азарова стверджував, що Україні необхідні 160 мільярдів доларів США для модернізації економіки, хоча за іншими підрахунками достатньо було суми 3-5 мільярдів. Також звучали заяви про важливу роль торгівлі з Росією для української економіки, звучали цифри 36%, хоча за даними офіційної статистики обсяги були значно нижчими [10, с. 217].

У результаті 21 листопада 2013 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, аргументуючи це рішення «інтересами національної безпеки України» [33, с. 216]. Ці події сколихнули суспільну свідомість настільки, що акції протесту були організовані не лише у Києві, а й у всіх обласних центрах України.

Таким чином Революція гідності не була спонтанним вибухом народного невдоволення, а скоріше стала кульмінацією тривалого нагромадження політичних, соціально-економічних та ціннісно-

цивілізаційних суперечностей в українському суспільстві. У 2010 – 2013 рр. режим Віктора Януковича демонстрував ознаки посиленого авторитарного дрейфу: концентрація влади в руках президента, використання судової системи та правоохоронних органів для політичного тиску, вибіркове правосуддя (справи Юлії Тимошенко та інших опозиційних діячів), а також посилення впливу наближених бізнес-груп («Сім'ї») на державні ресурси. Вразливість демократичних інститутів поєднувалася з високим рівнем недовіри громадян до органів влади та поширеним відчуттям корупційної несправедливості. Дослідження 2013 року фіксували готовність значної частини українців виходити на вулицю проти корупції, більшість опитаних вважали владу корумпованою та неефективною. Ці настрої стали важливим підґрунтям виступів проти рішення призупинити курс на євроінтеграцію восени 2013 року.

2.2 Перебіг подій та їх оцінка різними політичними групами

Офіційною датою початку Революції Гідності в Україні є 21 листопада 2013 року. У відповідь на рішення уряду Миколи Азарова про призупинення підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом на Майдані Незалежності у Києві зібралися перші протестувальники. Близько півтори тисячі активістів – журналістів та студентів стали основою «Євромайдану» [32, с. 303] та поширювали заклик підтримати протести через соціальні мережі, які стали основним майданчиком поширення інформації під час Революції Гідності. Уже наступного дня київський Євромайдан підтримали активісти у кількох обласних центрах – Донецьку, Івано-Франківську, Ужгороді, Львові, Луцьку [28, с. 281], що стало свідченням підтримки курсу на євроінтеграцію України на регіональному рівні, а не лише у столиці.

24 листопада 2013 року кількість протестувальників у Києві зросла до 150 тисяч учасників. Це був один з наймасовіших мітингів за часів

президентства Віктора Януковича. У той же день мітинг на Майдані затвердив документ, який отримав назву «Вимоги Євромайдану», які містили наступні пункти: «відставка прем'єр-міністра М. Азарова, скликання позачергової сесії Верховної Ради для ухвалення євроінтеграційних законів, яких бракувало, і підписання В. Януковичем у Вільнюсі Угоди про асоціацію з Євросоюзом» [17, с. 214]. Також мітингувальники встановили на Майдані 15 армійських наметів, комендантом якого обрали Андрія Парубія.

28-29 листопада 2013 року відбувся саміт у Вільнюсі, де був присутній президент Віктор Янукович, але заявив під час зустрічі з європейськими партнерами, що підписання угоди про асоціацію не на часі для України [29, с. 500]. Це обурило протестувальників на Майдані, тож вони висунули додаткову вимогу парламентській опозиції розпочати процедуру імпічменту президента. Мітингувальники прийняли рішення залишатися на Майдані Незалежності цілодобово, що свідчило не лише про рішучість, а й продемонструвало владі усю серйозність ситуації.

Перша сутичка з силовиками відбулась у ніч на 30 листопада 2013 року, коли 2 тисячі бійців загону особливого призначення МВС «Беркут» оточили та знищили намети протестувальників на Майдані Незалежності [30, с. 8]. Близько 400 майданівців, переважно студентської молоді, були жорстоко побиті. Кадри цього злочину, зняті на мобільні телефони, розлетілися соціальними мережами по усьому світу. Але більше значення вони мали для українських регіонів, адже спричинили обурення широких верств суспільства в усіх куточках України. Уже наступного дня, 1 грудня 2013 року, вулицями Києва пройшла демонстрація, число учасників якої за різними підрахунками складало від 500 тисяч до 1 мільйона громадян [19]. Протестувальники створили Штаб національного спротиву, резиденцією якого став Будинок профспілок. Кількість учасників протестів на Майдані постійно

зростала, його соціальний склад став більш диференційованим – тепер не лише молодь та активісти бали участь у мітингах, а й широкі кола громадськості – від вчителів до підприємців та політиків різного рівня. 8 грудня 2013 року з повалення пам'ятника Леніну на Бессарабській площі розпочалося характерне для Революції Гідності явище, відоме як «ленінопад» (див. Додаток Д). Це було фізичне та символічне прощання з епохою радянського поневолення та сигналізувало про поглиблення національної самосвідомості українського суспільства та необхідність зміни системи громадянських цінностей на загальнодержавному рівні [29, с. 498].

Вночі з 10 на 11 грудня 2013 року бійці «Беркута» здійснили ще одну спробу розігнати протестувальників на Майдані Незалежності. Але цього разу церковний набат у дзвіниці Михайлівського монастиря та інших церков зібрали на підмогу тисячі киян, тому силовики змушені були відступити. З цього моменту кількість наметів почала зростати, а навколо них почали зводити укріплення і барикади. 14 грудня відбулось віче, на якому майданівці висунули вимогу повернення до парламентсько-президентської республіки, закріпленої Конституцією від 8 грудня 2004 року [29, с. 501].

Президент Віктор Янукович та уряд Миколи Азарова цілий місяць вичікували перед тим, як зробити наступний крок, адже новини про ситуацію в Україні стали центральними в провідних світових ЗМІ та можлива реакція на надто жорсткі дії щодо протестувальників дещо стримувала тодішню владу. Але зрештою 16 січня 2014 року відбулась одна зі знакових подій Революції Гідності – ухвалення парламентською більшістю пакету з 10 законів, спрямованих на обмеження конституційних прав і свобод громадян України (див. Додаток Е). Більшість дослідників починають відлік Революції Гідності саме від цього моменту, коли вимоги підписати Угоду про асоціацію з Європейським Союзом відійшли на другий план, у першу чергу

протестувальники вимагали скасування так званих «диктаторських законів» 16 січня [16, с. 18].

Такі дії влади були спрямовані проти законного права громадян України брати участь у протестах та демонстраціях і таким чином виражати свою позицію. Тому прийняття диктаторських законів спричинили радикалізацію настроїв на Майдані Незалежності та у регіонах. 19 січня 2014 року відбулось віче, на якому лідери тодішньої опозиції В. Кличко, А. Яценюк та О. Тягнибок не змогли представити чіткий та узгоджений план дій, що додатково обурило майданівців (див. Додаток Ж). Тому було прийняте рішення йти під стіни Верховної Ради України з вимогою скасування «диктаторських законів» 16 січня [17, с. 368]. Шлях до урядового кварталу пролягав вулицями Інститутською та Грушевського, які й стали осередками сутичок з силовиками. Протестувальники застосовували бруківку та палки, а також вперше на вулиці Грушевського були використані «коктейлі Молотова» - пляшки з бензиною сумішшю. Бійці «Беркуту» зі свого боку стримували колону світло-шумовими гранатами, слезогінним газом, гумовими кулями. Зрештою силовики застосували навіть водомет, хоча він заборонений до використання у зимову пору року. Такі сутички тривали два дні, але жодних результатів не приносили. Мітингувальники ставали усе більше організованими, якщо у перший день наступ був хаотичний, то вже на наступний були сформовані нові сотні самооборони та обрані власні польові командири [5, с. 271].

Починаючи з 22 січня 2014 року протистояння у столиці перейшло у критичну фазу, так як з'явилися перші жертви Революції Гідності – на вулиці Грушевського були застрелені перші активісти Євромайдану – Сергій Нігоян, Михайло Жизневський, Юрій Вербицький [30, с. 21]. Смертельні поранення отримали також Роман Сенник та Олександр Бадера (див. Додаток З). По всій Україні розпочалось захоплення

будівель адміністрацій, звучали вимоги відставки президента Віктора Януковича.

14 лютого 2014 року відбулось віче на Євромайдані, на якому було прийняте рішення йти до Верховної Ради з вимогою відставки Президента. Активні дії розпочалися 18 лютого, протестувальники рухались вулицею Інститутською та Шовковичною та розгромили офіс Партії регіонів. Але тиск силовиків змусив їх відступити на вихідні позиції, урядовий квартал був повністю підконтрольний силовикам. У той же час розпочалась «зачистка Майдану Незалежності» - наметове містечко та Будинок профспілок були підпалені (див. Додаток И). Люди рятувались, вистрибуючи з вікон, пожежа тривала усю ніч. За добу на Майдані загинули 36 громадян, серед яких 9 силовиків та два співробітники дорожньої інспекції [9, с. 263].

Наступного дня, 19 лютого 2014 року, Служба безпеки України оголосила початок антитерористичної операції в Україні. Збройне протистояння відбувалось у столиці, в Івано-Франківську, Львові, Луцьку, Полтаві, Тернополі [7, с. 195; 8, с. 211].

20 лютого 2014 року увійшло в історію України як «кривавий четвер» - день найзапекліших боїв у Києві та найбільша кількість жертв – того дня загинули за різними підрахунками від 53 до 60 осіб, серед них четверо силовиків (див. Додаток К). Але саме цей день став початком кінця режиму Януковича, адже ці трагічні події набули значного міжнародного резонансу. У результаті Верховна Рада України прийняла постанову «Про засудження застосування насильства, що призвело до загибелі мирних громадян України» [17, с. 351]. 21 лютого 2014 року відбулась зустріч опозиції та європейських міністрів, на якій Віктор Янукович дав згоду на позачергові президентські вибори не пізніше грудня того ж року. Також було прийняте рішення про повернення до Конституції 2004 року. Верховна Рада зобов'язала Кабінет Міністрів, Службу безпеки України, Міністерство внутрішніх справ та

Міністерство оборони припинити застосування сили щодо протестувальників, використання будь-яких видів зброї та спецзасобів проти громадян України та відкликав усіх силовиків у місця постійного базування [12, с. 472].

Після цих подій діючий президент Віктор Янукович покинув адміністрацію, спочатку він поїхав у свою резиденцію у Межигір'ї, а потім покинув Україну. Верховна Рада констатувала, що він самоусунувся від виконання своїх обов'язків, тому постановою ВРУ позачергові вибори президента України були призначені на 25 травня 2014 року, а виконання обов'язків президента було покладене на О. Турчинова – голову Верховної Ради України [16, с. 28].

Таким чином, протести в Україні, які отримали назву Євромайдан, переросли у потужний суспільно-політичний рух за докорінні зміни політичної системи – Революцію Гідності. Ці зміни стали можливими лише у результаті довготривалого протистояння з режимом, який задіяв усі можливі силові структури проти своїх громадян. Ціною численних жертв українці вибороли право бути почутими у своїй же державі та будувати те майбутнє, у яке вірили.

2.3 Наслідки та історичне значення Революції Гідності

Революція Гідності стала поворотним моментом у Новітній історії України, так як мала безпосередній вплив на подальший історичний розвиток та поклала початок докорінній перебудові суспільно-політичної системи в Україні.

Першим та очевидним наслідком Революції Гідності стала зміна політичної влади в Україні та крах авторитарного режиму Віктора Януковича. Позачергові вибори президента були призначені на 25 травня 2014 року, на весь виборчий процес лишалось три місяці часу. У першому турі впевнену перемогу здобув Петро Порошенко (див. Додаток Л), його кандидатуру підтримали 54,7 % виборців [29, с. 502].

На цих виборах явка громадян була найвищою за всю історію незалежної України, адже в умовах російської військової агресії держава потребувала легітимної президентської влади та повернення політичної стабільності.

Однією з передвиборчих обіцянок Петра Порошенка був розпуск Верховної Ради України та позачергові парламентські вибори, що означало перезапуск законодавчої гілки влади, адже більшість депутатів належали до Партії регіонів. Вибори відбулися вже 26 жовтня 2014 року. Найбільшу кількість місць у парламенті отримали наступні політичні партії: Блок П. Порошенка, фракція «Народний фронт», «Опозиційний блок», об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія, «Батьківщина» [34, с. 246]. Головою Верховної Ради України став Володимир Гройсман. 27 листопада 2014 року була створена парламентська коаліція «Європейська Україна», до якої увійшли п'ять фракцій, загалом 302 депутати. Таким чином була організована конституційна більшість, яка була запорукою прийняття необхідних законів та забезпечити євроінтеграційний курс України, який став пріоритетним у зовнішній та внутрішній політиці. Відповідно до цього курсу коаліція розробила план узгоджених дій на 2015 рік та на більш пізні періоди. Також 27 листопада 2014 року був призначений новий прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк [22, с. 178].

Безпосереднім наслідком Революції Гідності стало утвердження курсу України на євроінтеграцію. У червні 2014 року Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом (див. Додаток М). Курс на євроінтеграцію у 2019 році був офіційно закріплений у Конституції України. Але на практиці євроінтеграція вимагала від України ряду реформ і трансформацій. У 2015 році була проведена антикорупційна реформа, яка передбачала створення системи незалежних державних органів, зокрема Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та

Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) [27, с. 16]. З 2016 року стало обов'язковим е-декларування для держслужбовців.

Важливим кроком на шляху євроінтеграції стало реформування судової системи. У 2019 році розпочав роботу Вищий антикорупційний суд України, який став продовженням антикорупційної реформи. Також відбулась реформа Верховного Суду України шляхом очищення та конкурсного відбору нових суддів. Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів також були оновлені для забезпечення незалежності та прозорості діяльності судової системи України.

Велике значення для розбудови політичної системи мала адміністративна реформа, яка передбачала децентралізацію влади в Україні шляхом формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та розширення їх повноважень. Це забезпечило спрощену систему фінансування місцевих бюджетів, скорочення бюрократії та впровадження електронної системи надання державних послуг («Дія») [17, с. 482].

У галузі економіки було проведено реформу державних закупівель – введено систему ProZorro у 2016 році, спрощено процедуру приватизації державного майна та забезпечено її прозорість законом 2018 року, вдосконалено банківський нагляд та очищено банківську систему шляхом ліквідації недієздатних банків, лібералізовано енергетичний ринок, тощо.

Велика увага була приділена реформуванню освітньої та гуманітарної сфери. Масштабний проєкт реформування української освіти – Нова українська школа (НУШ) – полягав у зміні стандартів загальної середньої освіти. Крім того відбулися зміни в управлінні системою вищої освіти, які полягали у розширенні автономії університетів, реформуванні системи вступу шляхом проведення конкурсного відбору за результатами ЗНО та НМТ, впровадження

трансферно-кредитної системи ECTS, та ін. Важливим кроком стало прийняття у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [23, с. 50], який затвердив державну мовну політику, максимально наближену до європейських стандартів захисту національної ідентичності.

Ще одним наслідком Революції Гідності є мобілізація та зміцнення громадянського суспільства. Відбулось пробудження не лише національної, а й громадянської самосвідомості. Під час протестів на Майдані з'явилися сотні громадських ініціатив, зокрема Медична служба Майдану, Автомайдан, Юридична сотня, Євромайдан SOS, які з часом переросли у повноцінні громадські організації [16, с. 29]. Окрім правозахисної та громадської діяльності, ці об'єднання стали основою потужного волонтерського руху, який зародився у межах Революції Гідності та продовжив масштабуватися в умовах російської агресії на Сході України. Спектр діяльності волонтерів був надзвичайно широким – допомога бойовим підрозділам, пораненим військовим та цивільним, переміщеним особам, постраждалим від бойових дій, лікарням, тощо. Волонтерський рух в Україні набув масового та системного характеру, були організовані постійно діючі масштабні фонди, зокрема «Повернись живим», «Фонд Сергія Притули», «Кожен Може», та багато інших [29, с. 502].

Революція Гідності спричинила зростання політичної активності громадян, формами участі у політичному житті були протести, петиції, мітинги, нагляд за виборами, участь у громадських слуханнях, тощо. Активно розвивався громадський контроль за владою – зокрема через моніторинг декларацій державних посадовців, участь у конкурсах до нових антикорупційних органів, активна участь у громадських слуханнях, місцевих та державних проектах. Для більш організованої діяльності громадські активісти створювали формальні організації та об'єднання або приєднувалися до вже діючих, що призвело до

інституалізації громадянського суспільства в Україні. Розвивались аналітичні центри, правозахисні організації, екологічні рухи, центри журналістських розслідувань, ініціативи у сфері гендерної рівності, тощо [21, с. 56].

Після Революції Гідності в Україні спостерігався розквіт незалежної журналістики, адже свобода слова та засобів масової інформації стала реальністю, а не лише декларувалась у Конституції. З'явилося багато незалежних ЗМІ та медіаплатформ, особливо активно розвивались інтернет-видання та громадські телестудії, найбільш відомі серед них – Hromadske, Українська правда, Радіо Свобода / Крим. Реалії, Бабель, Тексти.org.ua, Слідство.Інфо, Bihus.Info, Ukraїner, та багато інших [23, с. 50]. Робота цих видань є критично важливою в умовах війни Росії проти України, вони забезпечують не лише прозорість діяльності влади, а й тримають інформаційний фронт, протидіючи російським наративам, пропаганді та дезінформації, викривають військові злочини російських військових та поширюють правдиву інформацію у світі.

Значення Революції Гідності в історії України важко переоцінити. Вона дала поштовх формуванню української політичної нації, адже події на Майдані Незалежності об'єднали усіх українців незалежно від мови, віросповідання, регіону. Консолідація відбулась навколо ідей свободи, гідності, суверенітету, демократичних цінностей. Революція Гідності стала точкою розриву з радянським та пострадянським минулим, посилювалося усвідомлення європейської приналежності України, поширення української мови, культури, відновлення історичної пам'яті [31, с. 149]. Багаторічні механізми впливу Росії на внутрішню політику України були підірвані – проросійські партії втратили підтримку, відбулось очищення Служби безпеки України, Збройних сил України, засобів масової інформації від агентів впливу. Зрештою, українська

Революція Гідності стала прикладом протесту за права людини, демократію та європейські цінності.

Отже, головним наслідком Революції Гідності в Україні стали суспільно-політичні перетворення, спрямовані на утвердження досягнень Євромайдану, демократизацію політичних інституцій, зближення з Європейським Союзом. Революція Гідності – не лише внутрішньоукраїнський політичний злам, а подія цивілізаційного масштабу. Вона заклала підвалини нового державного курсу України – на незалежність, свободу, демократію, європейську інтеграцію. Водночас вона стала причиною трагічних втрат – загибелі Героїв Небесної Сотні, російської агресії проти України. Проте саме через ці жертви українське суспільство зміцнилося у своїй рішучості будувати вільну та справедливую державу.

РОЗДІЛ 3

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

3.1 Методика викладання теми «Революція Гідності» в сучасній українській школі

Вивчення Революції Гідності (2013 – 2014 рр.) в сучасній українській школі є важливим не лише з огляду на історичне значення, а й завдяки значному педагогічному та виховному потенціалу – можливості формування громадянської ідентичності, патріотизму та ціннісних орієнтацій учнів. Ця тема допомагає сучасній молоді осмислити події недавнього минулого, усвідомити роль громадянського суспільства, значення демократії, прав людини та національної гідності.

Тема «Революція Гідності» вивчається в 11 класі у межах курсу «Історія України. Рівень стандарту», у розділі «Україна в умовах незалежності». Вона є частиною підтем про події 2010-х років. Як правило, їй присвячується 1-2 години навчального часу, залежно від шкільної програми та можливостей учителя [36; 37].

Аналіз сучасних підручників з історії України для 11 класу закладів загальної середньої освіти показує, що виклад фактичного матеріалу повністю відповідає програмі МОН. У підручнику Власова В, Кульчицького С. [38] причини Революції Гідності розглядаються через внутрішньо-політичну кризу, корупцію та зрив євроінтеграції. У підручнику Сорочинська Н., Гісем О. [41] причини сформульовані більш чітко – євроінтеграційний курс, авторитаризм влади, суспільне невдоволення. Усі проаналізовані підручники подають хронологію подій Революції Гідності, щоправда у підручнику Власова В. вона більш деталізована. На нашу думку недостатньо відображена персональна історія Революції Гідності, у тих підручниках, де є згадки «Небесної Сотні», практично не згадуються найвідоміші їх імена [39; 40; 42; 43]. Оцінюючи події Революції Гідності, автори підручників називають їх

«боротьбою за гідність і свободу», акцентуючи увагу на громадянському суспільстві та демократичному виборі, оцінюючи Євромайдан нейтрально або позитивно. Підручники містять фото протестів, але мають недостатню кількість документальних джерел, хоча підручник Власова В. у цьому аспекті виглядає найкраще – крім фото він містить також плакати, витяги з джерел [38, с. 218 – 223]. Запитання і завдання до теми мають як прості фактологічні завдання, так і проблемні питання, дискусійні проблеми, дослідницькі проєкти. Отже, вважаємо підручник Власова В.С. найбільш збалансованим і компетентісно зорієнтованим, він має достатню кількість візуально матеріалу, хронологію, персоналії, пропонує осмислення.

Метою уроків з теми «Революція Гідності» є сформувати в учнів цілісне уявлення про причини, перебіг, наслідки та значення Революції Гідності в Україні. Завданнями таких уроків є пояснити причини та хронологію подій Євромайдану, проаналізувати форми протестної активності, розкрити участь молоді, митців, журналістів, релігійних діячів, сформувати критичне мислення через аналіз джерел, сприяти вихованню патріотизму та поваги до прав людини [36, с. 100 – 103].

При викладанні теми «Революція Гідності» в сучасній українській школі можливе використання кількох методичних підходів.

1. **Компетентісний підхід** зосереджує увагу не лише на засвоєнні фактів, а й на формуванні історичної, громадянської та соціальної компетентностей. Важливо навчити учнів співвідносити події Революції Гідності з власним життєвим досвідом, брати участь у суспільному житті на основі демократичних цінностей.

2. **Джерелознавчий підхід** передбачає залучення документів, відео та фотоархівів, спогадів учасників, уривків з публіцистики та інтерв'ю. Це дає змогу формувати навички критичного мислення, уміння аналізувати джерела та робити висновки.

3. Метод **проектної діяльності** передбачає підготовку учнями дослідницьких проєктів, зокрема презентацій про події Революції Гідності у своєму регіоні, виставки «Обличчя Майдану», міні-досліджень «Митці Майдану», «Роль студентства», «Громадянський протест».

4. **Використання візуальних та цифрових матеріалів** – хроніки Майдану з відеоархівів «Hromadske», «Радіо Свобода», інтерактивні карти та лінії часу, QR-коди до джерел та спогадів на сторінках підручника.

5. **Інтерактивні методи навчання**, серед яких хронологічна гра «Історичний пазл», «Фото-свідчення» – візуальний аналіз фото, цитатна вікторина «Хто це сказав?», регіональний аналіз «Майдан на мапі», «Революційна хмара понять», Квіз / Kahoot на тему Революції Гідності, метод «Акваріум» – дискусія між групами, рольова гра «Прес-конференція учасників Майдану», дебати на тему «Чи могла Революція Гідності відбутися мирно?», створення сторінки онлайн-щоденника учасника Євромайдану, виставка в класі «Майдан очима дітей» – малюнки, вірші, колажі [37, с. 7 – 12].

У викладанні теми «Революція Гідності» важливо враховувати емоційний та ціннісний компонент. Важливо не лише ознайомити учнів з подіями, але й допомогти емоційно пережити: через перегляд документального кіно, читання віршів і листів з Майдану, слухання пісень, написаних під час революції. Урок має стати простором для рефлексії, співпереживання, діалогу. Оскільки події Революції Гідності мають політичне, емоційне й навіть трагічне забарвлення, учителю слід бути обережним у формулюванні висловлювань, дотримуватись нейтральності щодо політичних партій, поважати різні погляди. Важливо створити безпечне освітнє середовище.

Таким чином, тема «Революція Гідності» у програмі з історії України подана як ключовий етап сучасної національної історії, що має

формувати цінності свободи, демократії, активного громадянства. Її значення виходить за межі фактологічного вивчення – це простір для морального вибору, критичного аналізу та усвідомлення власної історичної відповідальності. Тема є максимально наближеною до сучасності та забезпечена великою кількістю джерел усіх типів, що дозволяє застосовувати широкий спектр методологічних підходів, прийомів та методів викладання – від групової роботи до індивідуальних дослідницьких проєктів.

3.2 Розробка інтерактивного уроку на тему: «Революція Гідності»

Тема уроку: Революція Гідності

Мета уроку:

- ознайомити учнів з причинами, перебігом та наслідками Революції Гідності;
- сформувати хронологічну та просторову уяву про події 2013 – 2014 років;
- охарактеризувати форми протестної активності та учасників подій;
- сприяти формуванню громадянської свідомості та історичної пам'яті;
- розвивати критичне мислення, уміння аналізувати історичні джерела та події;
- виховувати патріотизм, повагу до борців за свободу, права людини та демократію;

Тип уроку: комбінований

Обладнання: підручник, карта України, презентація, ноутбук, екран, проектор, фрагменти документальних відео, фотографії, уривки інтерв'ю очевидців, роздатковий матеріал (картки з датами, цитатами, ролями), стікери, маркери, аркуші A4/A3.

Основні поняття: Революція Гідності, Євромайдан, євроінтеграція, антимайдан, диктаторські закони, люстрація.

Основні дати:

21 листопада 2013 р. – лютий 2014 р. – Революція Гідності

30 листопада 2013 р. – силовий розгін Євромайдану

16 січня 2014 р. – ухвалення «диктаторських законів»

22 лютого 2014 р. – повалення режиму Януковича

Персоналії: В. Янукович, М. Азаров, П. Порошенко

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання, перевірка готовності учнів до уроку

Емоційне налаштування: цитата на дошці

«Свобода – це не дарунок, а здобуток» (Ліна Костенко)

II. Актуалізація знань учнів (Вправа «Мозковий штурм»)

Питання до класу:

Яку зовнішню політику щодо ЄС проводили перші президенти незалежної України?

До складу яких міжнародних організацій входила Україна після здобуття незалежності?

Якими були умови Харківських угод 2010 року у контексті геополітичного вибору України?

Які асоціації у вас виникають зі словом «Майдан»?

Учні записують ключові слова на стікерах і прикріплюють їх на дошку, формується «асоціативна хмара».

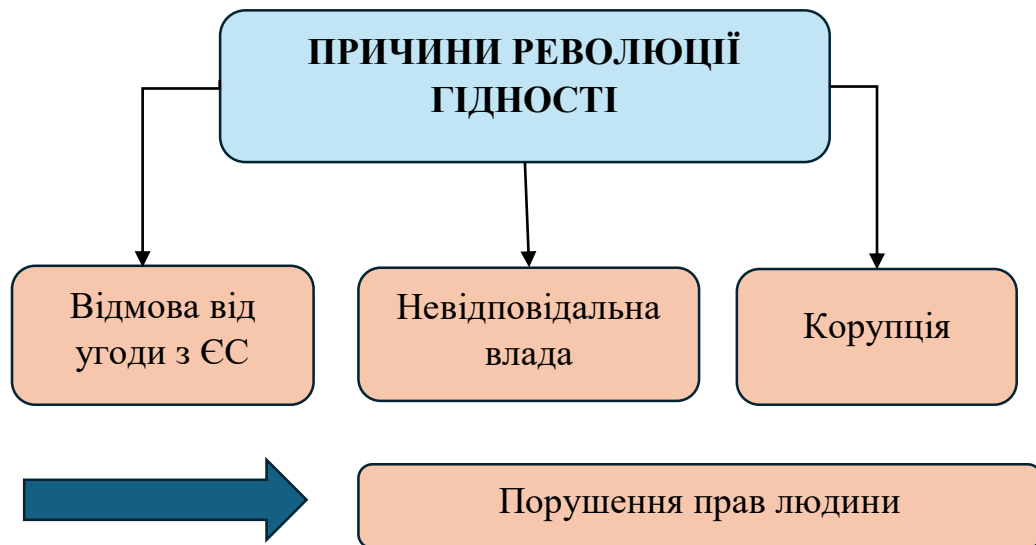
III. Вивчення нового матеріалу через інтерактив

Вступне слово вчителя:

Революція Гідності стала переломним моментом в історії незалежної України, коли громадяни стали на захист своїх прав і свобод та здобули право визначати своє сьогодення і майбутнє, приносячи найвищу жертву – своє життя.

1. Причини Революції Гідності

Розгляньте схему «Причини Революції Гідності» та знайдіть у підручнику факти, які підтверджують наявність кризових явищ в українському суспільстві напередодні Революції Гідності.

2. Основні етапи Революції Гідності

Вправа «Історичний пазл»

Клас ділиться на 3 групи. Кожна група отримує набір подій без дат.

Завдання – розташувати події у правильному хронологічному порядку та вказати їх значення:

- Відмова уряду підписати угоду з ЄС
- Студентські протести
- Розгін 30 листопада
- Закони 16 січня
- Загибель Небесної Сотні
- Втеча Януковича

Після виконання – короткий фронтальний обмін результатами.

Вправа «Голос Майдану» (рольова гра)

Кожна група отримує картку з назвою ролі, яку треба представити за схемою:

Напиши короткий монолог (4–5 речень) від імені учасника подій:

Я – _____.

Я прийшов/приїхав на Майдан, бо _____.

Мене вразило _____.

Я ніколи не забуду _____.

Можливі ролі: студент, журналіст, священник, волонтер, борець самооборони, парамедик, політик, співак, кухар.

Вправа «Фото як джерело»

Розгляньте фото та виконайте завдання:

Опиши зображене на фото:

Який настрій передає це фото?

Що воно розповідає про події Майдану?

Фото 1

Наметове містечко на Майдані

Фото 2

Протестувальники з прапорами на Майдані

Фото 3

Барикади

Фото 4

Ялинка на Майдані

Фото 5

Священники на боці протестувальників

Фото 6

Сутички з «Беркутом»

Фото 7

Портрети Героїв Небесної Сотні

Перегляд фрагменту документального фільму «Зима у вогні»

Дайте відповідь на проблемне питання: Чи могла Революція Гідності пройти мирно?

3. Результати та наслідки Революції Гідності

Опрацюйте запропоновані джерела та визначте які саме наслідки Революції Гідності вони відображають.

№ 1. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України»

«Враховуючи, що Президент України В. Янукович самоусунувся від виконання конституційних повноважень, що загрожує керованості держави, територіальній цілісності і суверенітету України, масовому порушенню прав і свобод громадян, виходячи з обставин крайньої необхідності, виражаючи суверенну волю Українського народу, Верховна Рада України постановляє:

1. Встановити, що Президент України В. Янукович у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки.

2. Відповідно до пункту 7 частини першої статті 85 Конституції України призначити позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року» (Зміна влади).

№ 2. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

«1. Цим документом створюється асоціація між Україною, з однієї сторони, та Союзом і його державами-членами, з іншої сторони.

2. Цілями асоціації є:

а) сприяти поступовому зближенню Сторін, ґрунтуючись на спільних цінностях і тісних привілейованих зв'язках, а також поглиблюючи зв'язок України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах;

б) забезпечити необхідні рамки для посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес;

с) сприяти, зберігати й зміцнювати мир та стабільність у регіональному та міжнародному вимірах відповідно до принципів Статуту ООН і Гельсінського заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року, а також цілей Паризької хартії для нової Європи 1990 року;

d) запровадити умови для посиленних економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі, як це визначено у Розділі IV («Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею») цієї Угоди, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС;

е) посилювати співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод;

f) запровадити умови для дедалі тіснішого співробітництва в інших сферах, які становлять взаємний інтерес» (Підписання Угоди про асоціацію з ЄС).

№ 3. До світової спільноти, до народу України. Заява українців Криму

«Сьогодні, як ніколи, ми відчуваємо небезпеку миру та спокою в Україні з боку сепаратистських сил на терені Криму! Йдуть прямі погрози українцям, що проживають в автономії, погрози тим, хто підтримав Євромайдан у Криму, незалежно від національності. Представники українських громадських організацій, духовенство Української православної церкви Київського патріархату в Криму стурбовані ситуацією на півострові. Мешканці Криму в паніці, бо на вулицях ходять озброєні бандформування, а дії частини депутатів автономії провокують громадянську війну.

Безвідповідальні політики АР Крим поставили Кримський півострів на межу міжнародного конфлікту і провокують збройне зіткнення між Україною й Російською Федерацією! Ми є свідками відвертого провокативного втручання іноземних політиків у політичне життя невід'ємної складової України – АР Крим та м. Севастополя.

Закликаємо з метою запобігання війні в Криму та в Україні загалом: 1) Український народ – захистити всіх громадян України, які проживають у Криму; 2) владу Української держави – негайно вжити заходів для гарантування миру, спокою та безпеки кримчан; 3) всіх тверезо мислячих кримчан – не піддаватися на провокації антидержавних сил; 4) ядерні держави – гарантів територіальної цілісності та безпеки України – Великобританію, США, Францію та Китай, відповідно до Будапештського меморандуму, – вжити заходи для запобігання іноземному втручання у внутрішні справи нашої держави; 5) ООН, ОБСЄ, ЄС та Раду Європи – вплинути на позицію Росії щодо неприпустимості провокування сепаратизму в регіонах України, зокрема в АР Крим та м. Севастополі» (Анексія Криму).

№ 4. Заява Верховної Ради України «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків»

«Друга фаза збройної агресії Російської Федерації проти України розпочалася у квітні 2014 року, коли контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації озброєні бандитські формування проголосили створення "Донецької народної республіки" (7 квітня 2014 року) та "Луганської народної республіки" (27 квітня 2014 року).

Протягом травня 2014 року самозвані лідери "ДНР" та "ЛНР", серед яких було багато громадян Російської Федерації, у неконституційний спосіб провели фіктивні референдуми про відокремлення цих нелегітимних утворень від України. Під приводом і з метою їхньої підтримки на територію України були заслані

розвідувально-диверсійні групи, які очолювали кадрові офіцери Головного розвідувального управління Генерального штабу ЗС РФ, парамілітарні формування російського козацтва та укомплектований чеченцями - громадянами Російської Федерації батальйон "Восток", а також задіяні такі озброєні групи найманців як "Русский сектор" та "Оплот". За їхньої участі відбулися захоплення адміністративних будівель у багатьох населених пунктах Донецької та Луганської областей» (війна на Сході України).

№ 5. Розвиток громадянського суспільства в Україні: аналітична доповідь

«...в умовах найвищої концентрації загроз суспільству й державі організована громадськість реагує надзвичайно оперативно та ефективно, хоча донедавна мала обмежений інструментарій і ресурс впливу. За короткий період на якісно новий рівень вийшла співпраця громадських структур з безпековими, оборонними, правоохоронними органами, Збройними Силами України, що традиційно були здебільшого невідомими суспільству й недосяжними для громадського контролю» (Піднесення громадянської свідомості).

IV. Закріплення нового матеріалу

1. Робота в групах (за матеріалами підручника)

Група № 1. Яку роль зіграла молодь під час Революції Гідності?

Група № 2. Як змінилось суспільство після Майдану?

Група № 3. «Небесна Сотня» - Герої Революції Гідності

2. Короткі презентації кожної з груп

V. Рефлексія

1. Метод «Мікрофон»

Як я розумію Революцію Гідності?

Який вчинок учасників Євромайдану мене найбільше вразив?

Про що я хотів/хотіла б дізнатись більше?

Учитель підсумовує:

«Революція Гідності – це не просто протест. Це урок для нації: гідність, свобода, єдність – це не абстракції, а реальні цінності, за які люди готові віддати найдорожче»

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати параграф у підручнику та конспект уроку
2. Підготувати мініпроект на вибір: інтерв'ю з учасником Майдану / презентація про одного з героїв Небесної Сотні / Революція Гідності у рідному місті
3. Написати есе на тему: «Що для мене означає бути вільним?» (1-2 сторінки)

ВИСНОВКИ

Революція Гідності, що розгорнулася в Україні у період з листопада 2013 по лютий 2014 року, була не випадковим спалахом народного обурення, а результатом довготривалих політичних, економічних та соціальних процесів. Після Помаранчевої революції 2004 року в суспільстві панували високі очікування щодо демократичних реформ, прозорого управління, справедливого правосуддя та руху в бік європейської інтеграції. Проте з приходом до влади Віктора Януковича у 2010 році почали домінувати авторитарні тенденції, вибіркоче правосуддя, розгортання масштабної корупції, згортання громадянських свобод та централізація влади в руках Президента.

Однією з ключових причин протесту стало призупинення підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яке уряд Миколи Азарова оголосив 21 листопада 2013 року. Це рішення викликало обурення проєвропейськи налаштованої частини суспільства – передусім студентства, інтелігенції та громадських активістів. Ситуацію ускладнювали соціальні проблеми: високий рівень безробіття, зростання тарифів, відсутність реальної боротьби з корупцією та кумівство в органах державної влади. Зневіра в легітимність інститутів влади призвела до втрати довіри до правової системи, правоохоронних органів та судочинства.

Перші акції протесту розпочалися ввечері 21 листопада 2013 року в Києві та Майдані Незалежності, ініційовані журналістом Мустафою Найємом через соціальні мережі. Цей етап отримав назву «Євромайдан». Учасники вимагали відновлення курсу на євроінтеграцію. Протести швидко набули масового характеру й охопили інші регіони України.

30 листопада 2013 року силовики жорстоко розігнали мирний студентський мітинг. Побиття студентів стало переломним моментом і

викликало обурення широких верств населення. Наступного дня в центрі Києва зібралося понад пів мільйона людей. Розпочалася нова фаза протесту, яка вже виходила за межі євроінтеграційних вимог – учасники мітингу вимагали відставки уряду, притягнення винних до відповідальності та покарання за перевищення повноважень.

16 січня 2014 року Верховна Рада ухвалила так звані «диктаторські закони», що істотно обмежували права та свободи громадян, унеможливлювали діяльність громадських організацій, накладали цензуру та забороняли мирні зібрання. Це спровокувало ще більшу радикалізацію протестного руху, перехід до силових сутичок, зокрема на вулиці Грушевського.

18 – 20 лютого 2014 року у Києві відбулися найтрагічніші події Революції Гідності. Під час силового протистояння між протестувальниками та правоохоронцями, у центрі міста були вбиті десятки людей. За офіційними даними кількість загиблих перевищила 100 осіб, їх почали називати «Небесною Сотнею», а їх подвиг – символом жертвності в ім'я свободи і гідності.

22 лютого 2014 року Верховна Рада України оголосила про самоусунення Президента Віктора Януковича від влади. Він утік з Києва, а згодом – з країни. Була відновлена дія Конституції 2004 року, сформовано новий уряд та призначено дострокові президентські вибори.

Революція Гідності мала глибокі політичні, соціальні та міжнародні наслідки. Перш за все це зміна політичної системи – повалення режиму В. Януковича та встановлення парламентсько-президентської республіки, посилення ролі парламенту та уряду. Утвердження європейського вектору розвитку України – Угода про асоціацію з ЄС була підписана вже у червні 2014 року, а згодом – запроваджено безвізовий режим. У березні 2014 року Росія анексувала Крим, що стало початком повномасштабної гібридної війни, яка триває до наших днів. Також після Революції Гідності відбулось пробудження

громадянського суспільства в Україні – посилилась активність волонтерського руху, громадських ініціатив, реформаторських проєктів. Прямим наслідком Революції Гідності стало формування нової ідентичності – українці стали активними суб'єктами історії, зросла національна свідомість і готовність до самопожертви заради свободи.

Аналіз чинної програми з історії України та підручників для закладів загальної середньої освіти свідчить про важливе місце теми «Революція Гідності» у системі сучасної історичної освіти. Ця тема є перспективною для формування навичок критичного мислення, розвитку ключових компетентностей, формування громадянської свідомості, виховання патріотизму та поваги до прав людини. Головною проблемою у викладанні цієї теми є недостатня кількість навчального часу та стислий виклад матеріалу у підручниках, тому вчителям необхідно стимулювати дослідницький інтерес учнів та використовувати інтерактивні методики викладання із залученням фото, відео та інших видів джерел.

Отже, Революція Гідності стала точкою неповернення для українського суспільства. Вона продемонструвала, що громадяни готові активно відстоювати свої права, боротися з узурпацією влади та корупцією, протистояти зовнішній агресії. Революція не лише змінила політичний ландшафт, а й стала могутнім поштовхом для розвитку національної ідентичності та інтеграції України в європейське співтовариство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Воля або смерть! Портрет Революції Гідності (2015).
URL: https://www.youtube.com/watch?v=RGMGVV_5SbE&t=2s&ab_channel=OrangeDoc (дата звернення: 13.04.2025)
2. Євромайдан. Чорновий монтаж (2014).
URL: https://www.youtube.com/watch?v=JI1-8vc5n7k&ab_channel=Artdocfest (дата звернення: 13.04.2025)
3. Зима у вогні (2015). URL: <https://kinoukr.com/4070-zyma-u-vogni.html>
(дата звернення: 13.04.2025)
4. Зима, що нас змінила (2013-2014).
URL: https://www.youtube.com/watch?v=UC-iUFI5RNk&list=PL1neMztLSbMMzpEltjediEj5kOwMXby7B&ab_channel=%D0%A2%D0%A1%D0%9D (дата звернення: 13.04.2025)
5. Майдан від першої особи. 45 історій Революції гідності / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. К.: К.І.С., 2015. 320 с.
6. Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах. / упоряд. Т. Ковтунович, Т. Привалко. Вип. 2. К.: К.І.С., 2016. 304 с.
7. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3.: у 2 ч. Ч. 1. АР Крим – Луганська область / відп. ред. Т. Привалко. Київ: К.І.С., 2017. 416 с.
8. Майдан від першої особи. Регіональний вимір. Вип. 3.: у 2 ч. Ч. 1. АР Крим – Луганська область / відп. ред. Т. Привалко. Київ: К.І.С., 2017. 416 с.
9. Майдан. Пряма мова. Книга 1. К.: Національний музей Революції Гідності, 2019. 448 с.
10. Майдан. Пряма мова. Книга 2. К.: Національний музей Революції Гідності, 2019. 448 с.

11. Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність. Київ: Дух і Літера, 2018. 816 с.
12. Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки. Київ: Дух і Літера, 2016. 784 с.
13. Матіос Марія. Приватний щоденник. Майдан. Війна. Львів: Піраміда, 2015. 356 с.
14. Революція Гідності у світлинах. *Музей Революції Гідності*. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/636> (дата звернення: 13.04.2025)
15. Розгін Євромайдану 30 листопада 2013 року. *Цифровий архів Майдану 2013-14*. URL: <https://digitalmaidan.org/history/history-maidan/rozhin-euromaidanu-30-lystopada-2013> (дата звернення: 13.04.2025)

Література

16. Андрос О. Трансформація українського суспільства у контексті глобальних цивілізаційних змін. *Революція Гідності: на шляху до історії*. К.: Національний музей Революції Гідності, 2020. С. 15 – 30.
17. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 560 с.
18. Головка В. Євромайдан. Енциклопедія історії України. К.: Наукова думка, 2021. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=jevromajdan> (дата звернення: 13.04.2025)
19. Калиниченко Г. Євромайдан в Україні: огляд інформативного потенціалу мережі Facebook (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kalynychnenko_Hanna/Yevromaidan_v_Ukraini_ohliad_informatyvnoho_potentsialu_merezhi_Facebook.pdf? (дата звернення: 16.04.2025)

20. Киридон А. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. 2015. Випуск 33. С. 17-32.
21. Кривошеїн В. Вплив «Революції Гідності» на політичну та правову культуру українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. № 2 (29). 2016. С. 37-58.
22. Кульчицький С. «Революція розпаду» 1991 року й наступні революційні спалахи в Україні: закономірності пострадянської динаміки українського суспільства. *Революція Гідності: на шляху до історії*. К.: Національний музей Революції Гідності, 2020. С. 167 – 180.
23. Куриляк В., Палій Д. Євромайдан та Революція Гідності в контексті інформаційної війни в українських масмедіа. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Том 33 (72). № 1. 2022. С. 40-51.
24. Леонт'єв І. Цивілізаційний вибір як фактор політичного життя сучасної України. Дис. ... докт. філос. 052 Політологія. Київ, 2022. 232 с.
25. Майдан і церква. Хроніка подій та експертна оцінка. Київ: Саміт-Книга, 2014. 656 с.
26. Мусієнко Н. Мистецтво Майдану. К.: Майстер-принт, 2015. 96 с.
27. Потапенко Я. Рецепція Євромайдану в сучасному українському соціокультурному дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2015. № 4 (78). С. 4-21.
28. Привалко Т. Регіональні виміри Революції Гідності. *Революція Гідності: на шляху до історії*. К.: Національний музей Революції Гідності, 2020. С. 279 – 288.

29. Прохоренко О. Вплив Революції Гідності на стан, розвиток та пріоритети громадянського суспільства в Україні. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. 2019. Вип. 24. С. 491 – 503.
30. Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України: наук.-метод. матер. / за заг. ред. П. Полянського. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 36 с.
31. Сасин Г. Обґрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України. Дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Львів, 2015. 212 с.
32. Сафар'янс Є. Студентський страйк 2013 року: початок Євромайдану. *Революція Гідності: на шляху до історії*. К.: Національний музей Революції Гідності, 2020. С. 303 – 326.
33. Хмельова І. Правова кваліфікація Революції Гідності: чому події зими 2013 – 2014 років були реалізацією права народу на повстання, а не державним переворотом. *Революція Гідності: на шляху до історії: Збірник наукових праць, кн. 2. Революції доби постмодерну: Майдан у контексті світових протестних рухів кінця ХХ – початку ХХІ століття*. К.: Національний музей Революції Гідності, 2021. С. 215 – 230.
34. Stepanenko V., Pylynskyi Y. Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes. Bern, 2015. 271 p.
35. Wilson A. Ukraine: Crisis What It Means for the West. New Haven, 2014. 236 p.

Навчальні програми

36. Історія України. Всесвітня історія 6 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2022). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 14.04.2025)

37. Історія: Україна і світ. 10 – 11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2022).
URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 14.04.2025)

Підручники

38. Власов В.С., Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с.
39. Даниленко В., Смольницька М. Історія України: рівень стандарту: підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 224 с.
40. Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегр. курс, рівень стандарту): підруч. для 11-го кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Генеза, 2019. 304 с.
41. Сорочинська Н., Гісем О. Історія України [рівень стандарту]: підручник для 11 кл. закл. загальн. серед. освіти. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2019. 240 с.
42. Струкевич О., Дровозюк С. Історія України (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2019. 240 с.
43. Хлібовська Г., Наумчук О., Крижановська М., Гирич І., Бурнейко І. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 256 с.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

ДОДАТОК Б

Протест на Майдані Незалежності 21 листопада 2013 року

Автор фото: Олександр Заклецький

Автор фото: Влад Содель

Джерело: <https://digitalmaidan.org/history/euromaidan-peredumovy-i-rochatok>

ДОДАТОК В

Розгін Євромайдану у ніч на 30 листопада 2013 року

Автор фото: УНІАН

Джерело: <https://digitalmaidan.org/history/history-maidan/rozgin-euromaidanu-30-lystopada-2013>

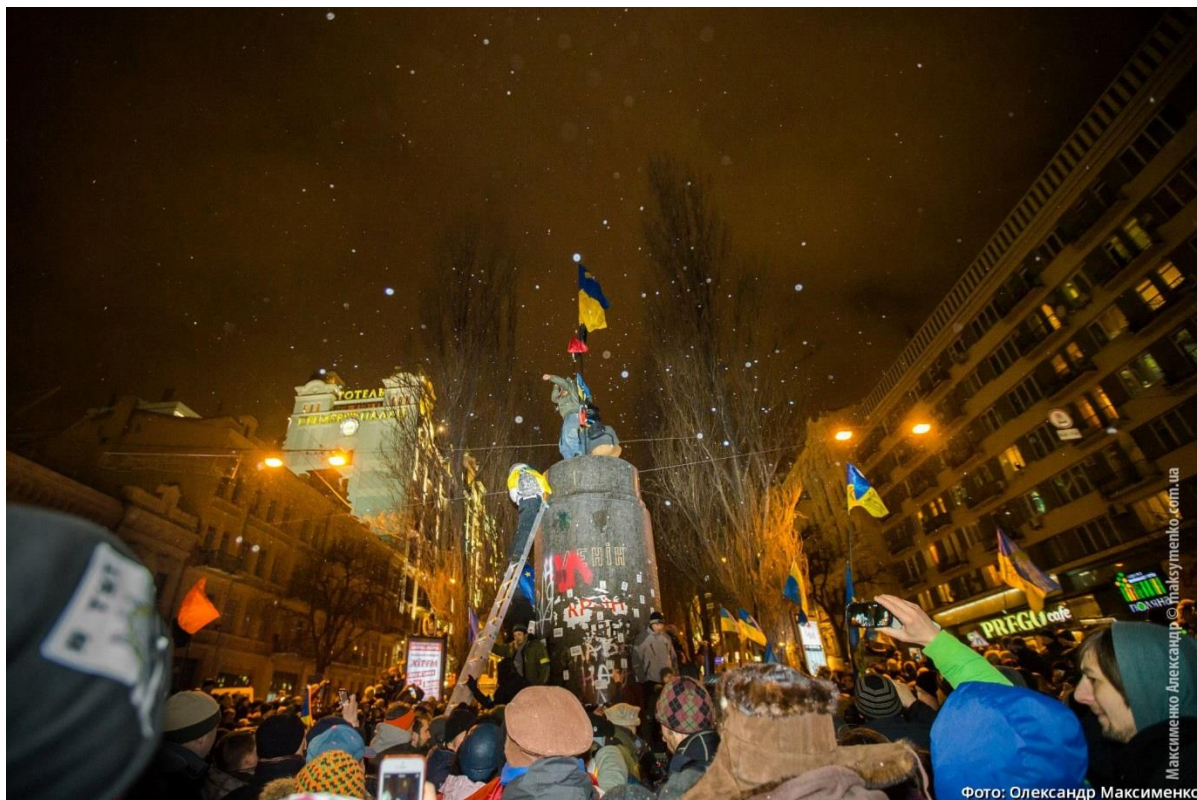
ДОДАТОК Г

Інфографіка «Кризові явища періоду правління В. Януковича»

№	Кризове явище	Характеристика	Наслідки
1	Політична централізація влади	Зміна Конституції 2010 року через рішення Конституційного Суду	Посилення влади президента, послаблення ролі парламенту
2	Згортання демократії та свободи слова	Тиск на ЗМІ, опозицію, обмеження протестної активності	Погіршення міжнародного іміджу України, зростання протестів
3	Корупція та олігархізація влади	Формування "сім'ї" — вузького кола осіб, наближених до Януковича, які зосередили контроль	Знецінення державних інституцій, зростання соціального невдоволення
4	Погіршення економічної ситуації	Зростання державного боргу, стагнація промисловості, залежність від зовнішніх запозичень	Посилення соціальної напруги, зниження рівня життя
5	Судова та правоохоронна криза	Використання судової системи для переслідування опозиції, міліцейське свавілля	Недовіра громадян до судової влади, порушення прав людини
6	Відмова від курсу на євроінтеграцію	Зрив підписання Угоди про асоціацію з ЄС	Різде зростання протестів – початок Євромайдану
7	Силowe придушення протестів	Жорстокий розгін протестів, насильство проти мітингувальників	Радикалізація протестів, початок Революції Гідності
8	Криза легітимності влади	Втрата довіри населення через насильство і корупцію	Втеча Януковича в лютому 2014 року, падіння режиму

ДОДАТОК Д

Повалення пам'ятника Леніну у Києві 8 грудня 2013 року

Автор фото: Олександр Максименко

Джерело: <https://digitalmaidan.org/photo/photo-albums/oleksandr-maksymenko>

ДОДАТОК Е

Інфографіка «Диктаторські закони» 16 січня 2014 року

ДИКТАТУРУ УЗАКОНЕНО

- Рух у колонках** більше 5 авто — вилучення прав і автомобіля — на 2 роки
- Діяльність** інформагентства без держ. реєстрації — конфіскація техніки і продукції + великий штраф
- Порушення порядку** мирних зібрань встановлюватимуть за 24 години
- Участь у мирних зібраннях** у касці, формальному одязі, з вогнем — до 10 днів
- Встановлення** наметів, сцени чи навіть зенку без дозволу міліції — до 15 днів
- Неповага до суду** — 15 днів
- Невиконання вимог** про обмеження доступу до Інтернету — штраф 6800 грн.
- Невиконання** «законних вимог» СБУшників — штраф понад 2 тис. грн
- Протокол про адм. правопорушення** можна вже не вручати особі, яку вважають порушником (достатньо «свідків»)
- Підтвердження** вручення повістки особі — тепер не лише її підпис, а «будь-які інші дані»
- Блокування доступу** до житла (нова кримінальна норма) — 6 років
- Наклеп** (повернуто до до Кримінального Кодексу) — 2 роки
- Поширення** екстремістських матеріалів — 3 роки
- Групове порушення** громадського порядку — 2 роки
- «Масові заворушення»** — 10 – 15 років
- Збирання** інформації про беруться чи суддю — до 3 років
- Погроза** міліціонеру — 7 років
- «Іноземні агенти»** — ГО, що фінансуються закордонними фондами, платитимуть податок на «прибуток»
- ГО та церкви** не можуть займатись екстремістською діяльністю
- Держава може** прийняти рішення про ЗАБОРОНУ ДОСТУПУ ДО ІНТЕРНЕТУ
- Фінансування** «політичної діяльності» ГО потребуватиме обов'язкового дозволу держави
- Людину** можуть засудити заочно, тобто у її відсутності на суді (у т. ч. до багатьох років тюрми)
- До відповідальності** за порушення ПДР тепер можна замість водія притягнути власника авто
- Нардепа** можуть позбавити недоторканості і дати згоду на арешт на пленарному засіданні ВР
- «Беркут» та посадовці** які вчинили злочини проти активістів майдану, звільняються від покарання

16 січня 2014 року Верховна Рада України з порушенням регламенту ухвалила ряд законів. За оцінками багатьох експертів ці зміни призведуть до згоріння демократичних свобод і можуть бути спробою законодавчо затвердити диктатуру в Україні. Закони розроблені депутатами-регіоналами Вадимом Колесніченком та Володимиром Олійником та підтримані фракціями Партії Регіонів та Компартії. Зокрема мова йде про Закон «Про внесення змін до Закону України «Про судову систему і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» та Закон «Про внесення змін до Закону України «Про усунення негативних наслідків та недопущення переслідування та покарання осіб з приводу подій, які мали місце під час проведення мирних зібрань».

Перелік новачків неповний. Деталі — на сайті Верховної Ради України.
Експрес-аналіз Тараса ШАМАЙДИ. Інфографіка Вадима МІСЬКОГО, Рух ЧЕСНО.

Автор: Вадим Міський, Рух ЧЕСНО

Джерело: <https://www.chesno.org/post/5474/>

ДОДАТОК Ж

Лідери опозиції на Майдані (В. Кличко, А. Яценюк та О. Тягнибок)

Автор фото: АФР

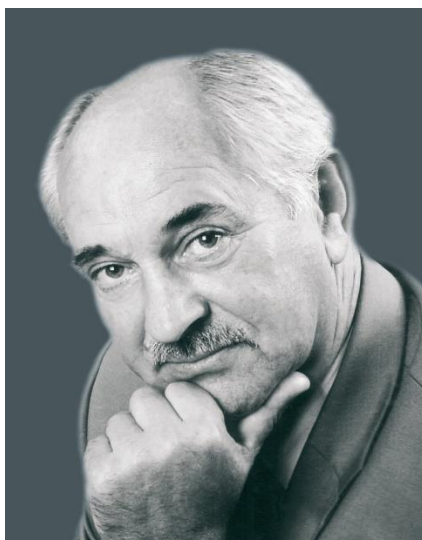
Джерело:

https://ipress.ua/news/maydan_postavyv_ultymatum_yanukovych_maie_do_ranku_pity_u_vidstavku_inakshe_shturm_48982.html

ДОДАТОК 3

Перші жертви Революції Гідності

(Сергій Нігоян, Михайло Жизневський, Юрій Вербицький, Роман Сенник,
Олександр Бадера)

Джерело: <https://maidanmuseum.org/uk/storinka/nebesna-sotnya-0>

ДОДАТОК И

Пожежа у Будинку профспілок

Автор фото: Сергій Долженко

Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/kyjiv-budynok-profspilok-majdan/29778659.html>

ДОДАТОК К

Спецпризначенці використовують вогнепальну зброю проти протестувальників, Київ, вулиця Інститутська, 20 лютого 2014 року

Джерело: <https://www.radiosvoboda.org/a/maydan-rozstrily-nebesna-sotnya/32278437.html>

ДОДАТОК Л

Переможець президентських виборів 2014 року П. Порошенко

Джерело: https://x.com/verkhovna_rada/status/999846672111894529

ДОДАТОК М

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС 27 червня 2014 року

Джерело: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/180/115331>